

Bilgi Merkezleri ve Hizmetlerinde Yapısal Dönüşüm ve Kavramsal Tartışma

Hüseyin ODABAŞ*
Mehmet Ali AKKAYA**

Öz

Dünyada en çok bilinen ve geçerliliği konusunda en saygı duyulan doğa kanunlarından biri "Kelebek Etkisi"dir. Kısaca; eyleme dönüştüğü anda çok küçük ve anlamsız gibi görünen davranış ve değişikliklerin dahi öngörülemeyecek büyüklükte sonuçları ve yansımalarının olacağı şeklinde özetlenebilecek bu doğal gerçeklik bireyin her türlü etkinlik ve uygulama alanları için geçerlidir. İnsan habitatının en önemli ve köklü unsurlarından biri olan bilgi dünyasında da benzer bir etkileşim söz konusudur ve bu süreçte yaşanan her türlü farklılaşma insan hayatına doğrudan ve kısa sürede yansır. Deneyimlediğimiz çağ, bilgi dünyasında şu ana kadar yaşanan en büyük ve güçlü dönüşümlerden birine ev sahipliği yapmaktadır. Yalnız bilgiyi değil bilgiyle ilgili her türlü kavramı, bilgi adına ve bilginin aracılığı verilen/alınan hizmetlerin tamamını ve bilgi ile ilintili olan her disiplini de bir yere kadar değiştiren ve dönüştüren bu sürecin merkezinde ise teknoloji ile beraberinde getirdiği araçlar ve yöntemler yer almaktadır. Bu çalışmada, bilişim teknolojilerinin bilgi merkezleri ve hizmetlerine olan yansımalarının daha doğru konumlandırılabilmesi için konuya ilişkin genel bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma bilgi hizmetlerinde yaşanan yapısal dönüşümle ve bilgi dünyasında yaşanan kavramsal yenilenme ile sınırlandırılmıştır. Ağırlıklı olarak betimleme yöntemi ile

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, odabashuseyin@gmail.com

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, mali7akkaya@gmail.com

ele alınan araştırmada yalnız bilgi profesyonellerinin değil, her disiplinden ve bilgi düzeyinden bireylerin de kendileri için anlamlı olabilecek çıkarımlar yapabilmesi hedeflenmiştir. Zira teknoloji, özellikle de bilişim teknolojisi günümüzde tüm bireylerin ilgi ve etkinlik alanında yer almaktadır. Bu alanda doğru hareket edebilmek için ise temelde bilgi kaynaklı olan değişim sürecinin bilgi ile olan ilişkisini doğru kurabilmek ve yakından gözlemleyebilmek gerekir.

Giriş

İnsan davranışları (buluşları, eğilimleri, beklentileri) zaman içinde yapısal dönüşümlere, yapısal dönüşümler ise yeniden insan davranışlarını biçimlendiren yansımalara neden olmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle iki olgu arasında sonsuz bir döngünün varlığından söz edilebilir. Keşifler ve buluşlar, her devirde insan yaşamına etki etmektedir. Keşfin ve buluşun niteliği, toplumsal etkinin büyüklüğünü belirleyen unsurlar arasında yer alır. Daha önemli olan bazı keşif ve buluşlar insan yaşamına daha köklü biçimde etkide bulunmuştur. Örneğin elektriğin keşfi ve sonrasında telefonun icadı ile birlikte üretim ve kalkınma gücüne güç katan insan-öğlü, bu iki olgunun etkisiyle başkalaşım kapısını bireysel ve toplumsal yaşamda derin izler bırakacak şekilde aralamıştır. Farklı medeniyetleri yakından tanıma olanağı ve uzak mesafeli iş süreçlerini yaşama fırsatı gibi geçmişte var olmayan çok sayıda olgunun doğuşuna bu iki buluş zemin hazırlamıştır.

Bilgi hizmetleri sektörünün ana aktörleri arasında yer alan kütüphaneler de geçmişte olduğu gibi yeni keşif ve buluşların tesiri altındadır ve zamanın gereksinimleri doğrultusunda şekillenmeye devam etmektedir. Kütüphaneler, bu olgulara ek olarak toplumun gereksinimleri ve beklentilerine göre de şekil almayı sürdürmektedir. Günümüzün en önemli buluşu hiç kuşkusuz internettir. Uzağı yakın etmesi, coğrafik engelleri ortadan kaldırması ve dolayısıyla uzak mesafeli iş süreçlerinin sürdürülmesine olanak tanınması nedeniyle internet, bireysel ve sosyal yaşamın başkalaşmasına etki eden en önemli araçlardan biridir.

Günümüz toplumları, merkezinde bilişim teknolojilerinin yer aldığı ve toplumsal yaşamın her alanına/anına derin etkileri olan hızlı ve kontrolsüz bir değişim sürecinden geçmektedir. Doğal olarak bilgi dünyası ve

bilgi merkezleri de istese de istemese de bu değişimden paylarını düşeni alıyor/almak zorundadır. Değişim, binlerce yıldır insan hayatında olan ve maddesel küçük form değişiklikleri dışında temel kullanım süreçleri çok değişmeyen ve artık “geleneksel bilgi”, “geleneksel belge” şeklinde tanımlanan materyallerin rollerini de etkilemektedir.

Sanal kütüphane, kitapsız kütüphane, dijital kütüphane gibi adlandırmalar aynı zamanda bilgi merkezleri dünyasının ufkunun hangi yöne doğru olması gerektiği konusunda fikir vermektedir. Bilgi kaynakları, bilgi merkezleri, bilgi profesyonelleri ve bilgi kullanıcıları, bilgi çağında bilgiyi güce dönüştürmek için bu öngörüyü doğru analiz etmeli ve pozisyon almalıdır. Söz konusu beceri, bilgi merkezleri ve hizmetlerinin gelecekte var olabilmemesinin ön koşullarından biridir.

Bilişim teknolojilerinin görece daha yoğun kullanılmasının etkisiyle bilgi merkezlerinde ve bu merkezlerin hizmet alanlarında zaman içinde yeni ve karmaşık alt çalışma alanları ortaya çıkmıştır. Veri yönetimi, dijital hizmetler, veritabanı sorumluluğu, üretim mekânı (makerspace) sorumluluğu, tarihi eser değerlendirme gibi daha onlarca yeni hizmet alanı bunlardan bazılarıdır. Değişim sürecine bakıldığında yeni ve karmaşık alt alanlar ve bu alanlarda yürütülen bir takım işlemleri doğru tanımlamada sorunlar gözlemlenmekte ve bilgi yöneticileri arasında üzerinde tam olarak uzlaşa sağlanamayan tanımlamalar oluşmaktadır. Tanımlama sorunları bilgi hizmetlerinin adeta kendini yenilemesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bilişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan sonra özellikle kütüphaneler olmak üzere bütün olarak bilgi merkezlerinin rol ve sorumlulukları her geçen gün çeşitlenmekte ve bunların sınırını belirleyebilmek şimdilik mümkün gözükmemektedir (Bertot, Sarin ve Percell, 2015; Gradmann, 2014).

Bilgi Hizmetlerinde Yapısal Dönüşüm

Web kaynaklarının hacmi, çeşitliliği ve bunlara paralel olarak toplumsal etkisi sürekli olarak artmaktadır. Web aracılığıyla edinilebilen kaynaklar arttıkça bilgi merkezleri, bilgi ve bilginin zengin yollarına kapılarını aralayan görevliler olarak kalmaya devam edecektir. Son yirmi yıllık zaman dilimine bakıldığında toplumun bilişime ve web kaynaklarına karşı sergilediği ilgi ve talebinin benzerine bilgi merkezleri ve bilgi hizmetlerinde de duyarsız kalınmadığı görülmektedir. Yüzyıllardır sürdürdüğü klasik

hizmetlerin dışında şaşırtan ve takdir toplayan yenilikçi ve özverili hizmetlerle bilgi merkezleri, dikkatleri üzerine çekmeye devam etmektedir. Şimdilik daha çok kütüphaneler ve özellikle de halk kütüphanelerinde görülen yenilikçi hizmetlerin yakın gelecekte bilgi kulvarının ikinci önemli etabını oluşturan arşivlerde de yaşam bulacağı bir gerçektir. Diğer taraftan yenilikçi hizmetlerle birlikte yapısal olarak dönüşen kütüphanelerin aslında kendilerini bütünüyle yeniden inşa ettiklerini söylemek de yanlış bir tespit değildir. Yönetim modellerinden, bütçeleme uygulamalarına, hizmet çeşitliliğinden kullanıcı aktivitelerine kadar kütüphane kurumunu var eden her unsurun başkalaşım geçirdiği; yeni modellerin ve yaklaşımların ortaya çıktığı bir dönem yaşanmaktadır.

Fiziki mekânı olmayan bir kütüphaneden, fiziki mekânında basılı eseri olmayan kütüphaneye kadar çeşitli özel kütüphane türleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yalnızca kaynak biriktiren kütüphane profili, kaynak paylaşan ve koordine eden yeni bir kimliğe dönüşmeye başlamıştır. Aynı zamanda mekânsal bilgi hizmetleri hedefinden uzaklaşmış; hem mekâna hem de ağı dayalı zengin eğitim-öğretim programlarıyla ve kültürel aktivitelerle desteklenen yeni hizmet yaklaşımı yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Thompson, 2015).

Öte yandan bilgi merkezlerinde e-devlet uygulamalarının paralelinde ortak bilgi hizmetlerine altyapı sağlamaya da devam edilmektedir. Daha geniş toplumsal tüketim eğilimlerini destekleyen biçimde halkın yararına olan veriler, yayınlar ve bilimsel materyaller dijitalleştirilmek suretiyle bu merkezlerde kullanıma sunulmaya başlamıştır (Boyd ve Cramer, 2016). Bu serüvende zaman zaman yanlış tercihler yapılsa da dijitalleştirme, bilgi hizmetlerinde kaliteyi arttırmış ve bu alanda çalışanların yeni beceriler kazanmasını beraberinde getirmiştir.

Son yıllarda bilgi merkezlerinde yaşama geçirilen açık erişim uygulamalarıyla birlikte araştırmacılara daha yararlı bilgi paylaşımı hizmetleri vermeye başlanmış ve toplum nezdinde bu merkezlere ve hizmetlere karşı sempati kazanılmasının yolu açılmıştır. Açık erişimle birlikte bilgi merkezlerinde dijitalleştirme becerileri daha da gelişmiş, telif uygulamalarına karşı duyarlılık oluşmuş, açık kaynak kodlu yazılımların işletimi ve geliştirilmesi konularına olan ilgi artmıştır. Dolayısıyla dijitalleştirme ve açık erişim, bilgi merkezlerinin hizmet alanını çeşitlendirmiş ve bilgi yöneticilerinin disipline karşı tutum ve davranışlarında farklılaşma yaratmıştır.

Boyd ve Cramer tarafından *Education in America: The Present, the Past, and the Future* adıyla hazırlanan kaynakta Amerika Birleşik Devletleri'nde kütüphanelerin, teknolojinin ve toplumsal dinamiklerin etkisinde kaldığı ve bunlara bağlı olarak kütüphanelerin yapısal olarak dönüşüm yaşadığı anlatılmaktadır (2016). Göç, yaşlanma ve ekonomik sorunlar, dünya genelinde sosyal davranışların değişmesine neden olan etkenler arasında yer almaktadır. Göç hareketinin yaşandığı coğrafyalarda çoğu zaman kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması zorunluluk olmaktadır. Göçle birlikte farklı dil, din ve kültürel kimliğe sahip olan kitleler yeni yerleşim yerlerinde statü ve kimlik arayışı içine girmektedirler. Göçmenlere beceri geliştiren aktivitelerin, bilgi hizmetlerinin ve/veya gelişmelerini destekleyen eğitim programlarının verilmesi, kütüphanelerin temel sorumlulukları arasına girmiştir. Bu nedenle özellikle halk kütüphaneleri olmak üzere kütüphanelere, göçle zenginleşen toplumsal çeşitliliğin gereksinimlerini karşılama mahiyetinde yeni bir rol tanımlanmaktadır (Alvarez, 2015; Cruz, 2016). Örneğin Hardford Halk Kütüphanesi ve New York Halk Kütüphanesi gibi pek çok kütüphanede göç ve vatandaşlık hizmetlerinin yürütüldüğü görülebilmektedir (Hardford Halk Kütüphanesi, 2017; The New York Public Library, 2017).

Bu tür hizmetlerin geneline bakıldığında göç edilen yeni yerleşim bölgelerinde dil ve kültür birlikteliğinin oluşmasına ve farklı özelliklere sahip toplumların birbiri ile kaynaşmasına yönelik bir hedefe ulaşılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle genellikle tematik konularda ve gönüllü olarak toplumun eğitimine katkıda bulunmak amacıyla kütüphanelerde yeni bir görev tanımlanmıştır. Dil ve kültür birlikteliğine yönelik aktivitelerin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri ile gelişmiş diğer ülkelerde oldukça yaygın olarak sürdürüldüğü bilinmektedir. Örneğin Georgetown, Melborn, Auckland ve Boulder halk kütüphanelerinde dil eğitimi, çok kültürlü hikâye aktiviteleri, dil öğrenimine yönelik bilişim becerileri, çoklu sözlük hizmetleri gibi çeşitli faaliyetlere ev sahipliği yapılmaktadır.

Benzer şekilde yeni neslin bilişim gereksinimleri ve beklentilerini teknolojik olanaklarla karşılamaya ek olarak, dijital göçmenlerden oluşan kullanıcıların bu olanaklardan yararlanma talebini karşılamak da kütüphanelere biçilen yeni roller arasına girmiştir. Genç ve yaşlı nüfusun beklentileri arasındaki derin ayrıma rağmen, kütüphanelerin her iki kitlenin

memnuniyetini karşılayacak hizmetleri planlaması son derece zordur. Zira bilgi yöneticilerinin her iki kitlenin beklentilerini karşılayacak beceriyi geliştirmesi her zaman mümkün olmayabilmektedir. Bu durum bilgi hizmetlerinin personel, derme ve bütçe yönüyle daha da güçlendirilmesini gerektirdiği için son yıllarda bilgi hizmetlerinin maliyeti bu nedenlere bağlı olarak yükselmektedir. Orta yaş üstü ve/veya yaşlı nüfusun kütüphane hizmetleri bu mahiyette incelenmesi gereken örneklerden bazılarıdır. Örneğin Brooklyn Halk Kütüphanesinde elli yaşını geçen bireylere yönelik yerel tarih dinletileri, sanatsal el işi çalışmaları, bilişim becerileri gibi konularda eğitim-öğrenim programlarının yanı sıra film gösterimi ve performans sergileme gibi aktiviteler sürdürülmektedir (The Brooklyn Public Library, 2016).

Bununla birlikte daha çok yetişkinlerin yaşamboyu öğrenme becerilerinin arttırılmasına yönelik klasikleşen hizmetlerin ötesinde kütüphanelerde bazı beceri geliştirme aktivitelerininin sürdürüldüğü de bilinmektedir. Kariyer geliştirme, bilişim becerilerini arttırma, iş arama, pasaport hizmetleri, sürücü eğitimi, sağlık becerisi ve vergi sistemi gibi onlarca eğitim programı ve aktivitenin kütüphaneler tarafından yeni roller kapsamında yerine getirildiği görülmektedir (Hartford Public Library, 2017).

Gerek toplumun eğilimleri ve gerekse eğitim sisteminin gereksinimlerini karşılayabilmek adına dijital akıcılığın yaygınlaştırılması bilgi merkezlerinin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Kütüphaneler, siber güvenlik, iletişim ahlakı ve hak ve sorumluluklar da dâhil olmak üzere, toplumu teknoloji konusunda sorumlu ve başarılı kullanıcılara dönüştürme görevini sürdürmektedir. Gerek bu görevde başarılı olabilmesi, gerekse sahip olmadığı uzmanlıkları kütüphane hizmetlerine kazandırabilmesi için çoğunlukla yerel dinamiklerle işbirliğine gidilmektedir. Bu durum kütüphanelerde daha fazla ortak girişimlerin ve çalışmaların planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Kütüphanelere biçilen bu yeni hizmetler doğal olarak bilgi yöneticilerinin yerel yöneticiler ve sivil toplum örgütleri ile daha sıkı sosyal iletişim kurmalarını zorunlu hale dönüştürmektedir. Bu denkleme bilgi yöneticileri, halkın eğilimlerini gözlemleyebilecek, eğilimin yönüne uygun yenilikçi hizmetleri tasarlayabilecek girişimci bir kimliğe bürünmek ve liderlik özelliğine sahip olmak zorundadır (Michalak, 2012; Needs, 2012).

Bütün bunlarla birlikte kütüphaneler toplum merkezlerine dönüşmeye başladıkça hizmetlerin maliyeti de artmaya başlamıştır. Artan maliyetin kabul edilebilir düzeye çekilebilmesi ve yöneticilerin yapılan yatırımları yerinde bulması, bilgi yöneticilerinin girişimcilik ve liderlik kimliklerini başarılı olarak yansıtabilmesine bağlıdır.

Toplumdan gelen bu taleplerin geleneksel kütüphaneci profili ile karşılanması mümkün olmadığı ve/veya mevcut kütüphaneciler yeterli görülmediği için kütüphanelerde istihdam politikasının da değişmeye başladığı görülmektedir. Kütüphanelerde personel tedariki farklı disiplinleri de kapsayacak şekilde genişlemeye başlamıştır. Örneğin göç hareketinin gereksinimlerini karşılamak üzere sosyolog ve psikologların; dijital göçmenlerin ve uzaktan öğretim programlarının gereksinimlerini karşılamak üzere daha fazla bilişim personelinin; aynı zamanda ekonomik sorunlar nedeniyle yarı zamanlı ya da daha az kalifiye ve ücretle çalışan personelin kütüphanelerde tercih edildiği görülmektedir (Boyd ve Cramer, 2016).

Kütüphanelerin geleceği, toplumun eğilimlerini gözlemleyebilen, toplumsal eğilime karşı proaktif çözümler üretebilen, eleştirel düşünme becerilerini ve yaratıcılığı hizmetlerine uyarlayabilen meslek mensuplarına ait olacaktır. Toplumlar, teknolojiler, bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanımı yöntemleri geliştikçe, bilgi merkezleri ve kaynakları, personel yeterlikleri, verdikleri hizmetler, programlar, işbirlikleri ve daha pek çok önemli alanlarda sürekli olarak adapte olmaya ihtiyaç duyulacaktır.

Yenilikçi teknolojiler pek çok kurumda iş süreçlerinin ve modellerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bilgi merkezleri üzerinde de etkisi benzer yönde yansımaya devam etmektedir. Yenilikçi teknolojiler yalnızca iş süreçlerinin ve yöntemlerinin başkalaşmasına neden olmamakta; bilgi merkezlerinde rol, sorumluluk ve işlev tanımlarının değişmesine ve hatta bazı alanlarda yenilerinin doğmasına da neden olmaktadır.

Bilgi Dünyasında Kavramsal Dönüşüm

Bilgi hizmetlerinde yaşanan değişim temelde bilgi dünyasının uygulama alanını kapsayan bir yenilenme, Bilgi Çağına uyumlaşmadır. Ancak bilgi dünyasının uygulamanın yanı sıra teori ile şekillenen ve ağırlıklı

olarak kavramlar üzerinden anlaşılabilen bir boyutu daha vardır. Bilgi merkezleri ve hizmetlerinde özellikle son yarım yüzyılda yaşananları doğru anlamak ve anlamlandırmak için söz konusu kavramsal boyutun da değişim sürecinden nasıl etkilendiğini ve yeni koşullara göre nasıl pozisyon aldığını sağlıklı bir şekilde ortaya koymak gerekir.

Kendi anlam ve içeriğinde yaşanan değişimi bir kenara koyacak olursak, bilgi ile birlikte en çok anılan kavramların başında bilgi taşıyıcısı ve bilgi kaynağı kavramları gelir. Temelde bilgi kullanımına ve bilgiden yararlanmaya aracılık etme amacına hizmet eden iki kavramdan hangisinin daha önce bilgi dünyasında kullanılmaya başladığını kestirmek oldukça güçtür. Bununla birlikte, kullanım yaygınlığı açısından binlerce yıllık geçmişi olmasına karşın bilgi taşıyıcısı sözcüğünün son birkaç yüzyıldır kullanıldığı, bilgi kaynağı sözcüğünün alanda vücut bulmasının ise çok daha eski olduğu kabul edilir (Lässig, 2016). İki sözcük arasındaki temel farklılık şu şekilde açıklanabilir: Bilgi kaynağı daha üretildiği, hatta üretilmesinin düşünüldüğü anda bilgi ve bilginin kullanılmasına hizmet etmek için kullanılan aracı tanımlar. Bilgiyi üreten, bilgi kaynağına aktaran ve bilgiden yararlanan birey daha en başında bu istemli eylemi bilerek tercihini ortaya koyar; bilgi kaynağını kendine göre konumlandırır. Bilgi taşıyıcısı ise her zaman doğrudan bilgiye hizmet etmek için oluşturulmuş/biçimlendirilmiş olmayabilir. Hatta daha çok günlük yaşamın ve sosyal hayatın bir parçası olarak, çok da bilgi merkezli düşünülmeden yaratılmış ve geliştirilmiştir. Ancak bu farklılık kavramlardan birini bilgi dünyası için daha önemli ya da önemsiz hale getirmez. Burada asıl önemli olan bilgiye gereksinim duyulması ve bu gereksinimin bir biçimde karşılanmasıdır.

Tarih boyunca her iki kavrama anlam kazandıran onlarca ortak materyalin en bilinenleri ve yaygın kullanılanları papirüs ve parşömendir. Son olarak bu listeye kâğıt ve kâğıdın çoklu kullanım becerisi olarak kitap eklenmiş, kâğıdın baş aktör kimliği hiç tartışılmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu kimliğin ve ortaya koyduğu kavramların vazgeçilemez nitelikte olan pozisyonlarının tartışmaya açılmasının başlatıcısı ise elektronik ortam ve beraberinde getirdikleridir. İnternet odaklı elektronik değişim, bilgi taşıyıcısı ve bilgi kaynağı kavramlarını hem içerik hem de işlev olarak birbirine yaklaştırmış hatta pek çok açıdan aynı potada birleştirmiştir. Günümüzde elektronik beceri ve internetin olanakları ile her bir bilgi kaynağı bilgi taşıyıcısı, her bilgi taşıyıcısı da bilgi kaynağına dönüşmüştür. Bu örtüşmenin en yoğun gözlendiği alanlar ise şüphesiz

bilgi merkezleridir. Bilgi merkezleri ve bilgi profesyonellerinin bu konuda gösterecekleri bilinçlilik, bilginin daha çok paylaşılması, kullanılması ve güce dönüşmesi için bir gereklilik halini almıştır.

Elektronik ortam ve özellikle de internet, yukarıda örneklendirilmeye çalışıldığı gibi bir yandan bilgi dünyasının geleneksel kavramlarının önem ve gereklilik açısından sorgulanmasına neden olurken, diğer yandan da kaynağı olduğu yeni kavramları bireylerin, kurumların ve toplumların gönüllü/gönülsüz ya da hazır/hazırlıksız olmasını dikkate almadan bilgi dünyasına katmaktadır. Buna bağlı olarak binlerce yıldır bilgi ile anılgelen ve sadece bir nesil öncesi için bile “olanaksız” kabul edilen kâğıt, yazılı belge, kitap gibi bilgi kaynaklarının yanı sıra kalem, mürekkep gibi pek çok materyalin bilgi dünyasındaki gerekliliği ve geleceği önemli bir tartışma gündemidir. Son on yılda dünya genelinde kişisel kullanım ya da armağan edilmek üzere satın alınan kitap, defter (günlük, hatıra vb.) kalem gibi ürünlerin sayısındaki sürekli azalma (Amazon, 2017), bilgi dünyasında yaşanan değişim ve kavramlarına yönelik sorgulamanın doğruluğu ve gerekliliği açısından anlamlıdır. Çünkü artık satın alınan ve armağan edilenler kitaplar değil elektronik kitaplar, defterler değil elektronik ekranı olan araçlar, armağan verilirken ifade edilmek istenen duyguları paylaşma ortamları da mektuplar, küçük notlar ya da kartpostallar değil elektronik postalar ve neredeyse tüm demografik gruplandırımadaki insanlar için çok daha cazip olan dijital medya ortamlarıdır. Bu noktada en akıllıca tutum her yeniliğin kendi uygulama pratiğinin yanı sıra terminolojisini de beraberinde getirdiği gerçeğini unutmamak olacaktır. Yaşanan yeniliğin ve yenileşmenin bir sonraki adımı da şüphesiz alana ilişkin kavramsal değişim olacaktır.

Binlerce yıldır kullanılan papirüsten sonra yazının, doğal olarak da bilginin ve paylaşılır olmasının tarihini geri dönülemez bir biçimde değiştiren parşömen kendi kavramlarını ve terminolojisini de bilgi dünyasına beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde basımevinin yaygın kullanımı da bilgi dünyasında benzer bir başkalaşım ve kavramsal değişim yaratmış, asla yazma kitabın yerini tutamaz denilen basma kitap önce kavram olarak kendini muhataplarına kabul ettirmiş, sonra da çok kısa bir sürede bilgi dünyasının en önemli yıldızına dönüşmüştür (Akkaya, 2015). Ancak bu yeni nesne ve kavram tıpkı kendinden öncekiler gibi önce sınırlı bir çevrenin ilgisini çekmiş ve bu sınırlı çevrede tartışılıp anlaşılmaya çalışıldıktan sonra kamuya ve onların ilgisine, kullanımına, değerlendirmesine

açılmıştır. Bugün yaşanan değişimi ve bilgi merkezli kavramsal dönüşümü diğerlerinden ayıran en önemli özellik; başkalaşmada, yeni kavram oluşturmada ve bu kavramları benimseyip tepki göstermede neredeyse tüm dünyanın aynı anda süreçten etkilenmesi ve istemesi durumunda herkesin değişim/dönüşüm ortamının aktif figürü olabilmesidir.

Elektronik bilgi, elektronik belge, sayısal belge, dijital belge ve elektronik kaynak sözcükleri teknoloji ve onun yansıması olan elektronik ortamın bilgi dünyasına kattığı yeni kavramlardan bazılarıdır. Temelde bilginin teknoloji mahareti ile elektronik ortam üzerinde üretilmesi, paylaşılması, kullanılması ve depolanmasının tamamının ya da bu süreçlerden sadece bir bölümünün elektronik ortam üzerinde yürütülmesini ifade eden bu kavramların varlık sebebi ise aynıdır: Bilgiyi aktarılabilir ve bu sayede değerli kılmak. Bu açıdan ele alındığında bilgi dünyası ve evrimi ile insanlığa katkısı açısından tipografik baskı ile dijital belge ya da kil tabletle elektronik kaynak arasında bir fark yoktur (Burke, 2013). Bu kavramlar arasında bilgi dünyası açısından bir önem sırası belirlemeye çalışmak sadece konuya bugünün dünyasından ve tek taraflı bakmak olacaktır.

Teknoloji-bilgi-etkileşimi ile birlikte hayatımıza giren diğer bir kavram elektronik kütüphanedir. Dijital kütüphane olarak da tanımlanan elektronik kütüphane, ilkel örnekleri ile birlikte yaklaşık 4 bin yıldır bilgiyle birlikte anılan ve hatta toplumsal yaşamın önemli merkezlerinden biri olan kütüphane kavramının teknolojinin olanakları ile dönüşmüş biçimidir. Geleneksel kütüphanelerde verilen tüm hizmetlerin yanı sıra elektronik ortamın ve özellikle de internetin olanakları ile çok daha fazla ve güncel bilgi hizmeti vermek gibi iddialı bir hedef ortaya koyan elektronik kütüphanelerden verimli bir biçimde yararlanabilmek için elektronik ortam konusunda asgari bilgiye ve kullanma pratiğine sahip olmak ön koşuldur (Lerner, 2007). Bu kavrama ilişkin asıl dikkat çekici olan, *kitapsız kütüphane* kavramının da aynı anlamda kullanılıyor olmasıdır. Doğal olarak bu yaklaşım akla “kitapların devri sona mı eriyor?” sorusunu getirmektedir. Bilgi dünyasının içinde ve düzenli bilgi kullanıcılarının arasında hem bu sorunun yanıtının evet olmasını bekleyenler/savunanlar hem de bunun bir ütopya olduğunu kabul edenlerin mevcudiyeti kavramın henüz emekleme döneminde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sorunun yanıtı konusunda en azından şimdilik ortak bir fikir birliği olmamasına karşın, söz konusu tavrı yakın gelecekte bilgi dünyasının kapsamı ve gücünün yanı sıra, kavramsal evriminde de önemli değişimlerin yaşanacağına işaret etmektedir.

Adını her geçen gün daha çok duymaya başladığımız *yaşayan kütüphane* kavramı da teknoloji odaklı kavramsal değişimle birlikte bilgi dünyasına dâhil olan tanımlamalardan biridir. Yaşayan kütüphane genel olarak yaşamın içinde, renkli, cazip, mevcut kullanıcılarını gözlemleyebilen, potansiyel kullanıcılarının farkında, koşullara göre daha hızlı değişip dönüşebilen ve bilgi çağının gereklerine yetkin kütüphane şeklinde tanımlanabilir (Arets ve Savenije, 2006). Bireysel ve toplumsal yaşamın bir parçası olan, sunduğu hizmetlerle adeta nefes alıp verirken, aynı zamanda kullanıcılarına da yeni teneffüs alanları yaratan yaşayan kütüphanelerin asıl katalizörü bilgi teknolojileri ve bu teknolojiden beslenen elektronik ortamdır. Günümüz kütüphanelerine «yaşam» enerjisi katan en önemli unsur, her geçen gün kütüphanelerde daha sık kullanım alanı bulan Web 2.0 teknolojileridir. Kütüphanecilik dünyada ismi Web 2.0 ile birlikte en çok anılan on disiplinden biridir. Web 2.0'ın dünyadaki popülerliği ve yarattığı sempati dikkate alındığında, yakın gelecekte yaşayan kütüphane sözcüğünün daha fazla telaffuz edileceğini ve bilgi dünyasında daha önemli hale geleceğini öngörmek çok zor olmayacaktır.

Yaşayan kütüphanenin metodolojisi ve işleyişi, kütüphane ile bireyi gündelik yaşam ritminin içinde doğal olarak birleştirme üzerine kuruludur. Bu olgu, bireyin evi ya da işyeri ile olan ilişkisi ve bağlılığına benzerlik göstermektedir. Söz konusu iki mekân, insan için günlük yaşamın rutini içinde yer alan ve özel bir çaba gerektirmeden belirli zaman dilimlerini orada geçirdiği mekânlardır. Bu metodoloji ve yeni işleyiştaki yeni roller *üçüncü mekan olarak kütüphane* kavramının ortaya atılmasını sağlamıştır. Bireyin kütüphane kullanımının yaşamının doğal bir parçası haline gelmesi üzerine kurulu olan bu yaklaşımda insanın/bilgi kullanıcısının kütüphanede öğrenmesi, kütüphanede eğlenmesi, kütüphanede dinlenmesi ve tıpkı evinde ya da işinde olduğu gibi kütüphanede yaşamının bir bölümünü geçirmesi hedeflenir. Böylece kütüphane insanlar için evleri ve işyerlerinden sonra üçüncü bir yaşam alanı, hem de yaşayan bir mekân olacaktır. Bu noktada müşterilere sunulan yeni başka bir kavram olarak ortaya çıkan “üretim mekânı” uygulaması, yaşayan kütüphanenin en etkili hizmet sınıflarından biri haline gelmiştir. Zira üretim mekânı kullanıcı için eğlenceli, ilgi çekici, sosyalleşme becerisini arttırıcıdır ve bu özellikler 21'inci yüzyıl insanının en önemli beklentileri arasında yer alır.

Bilgi dünyasında yaşanan yapısal değişim ve kavramsal dönüşüm doğal olarak bilgi mevzuatı alanında da kendisini göstermiştir. Telif hakkı, sansür, derleme gibi bilgi ve paylaşımından söz ederken onunla birlikte akla gelen birçok kavramın içeriği ve tanımının yeniden yapılandırılması gündeme gelirken dijital hak yönetimi gibi bazı kavramlar da yaşanan değişim ve dönüşümün ardından ilk kez dile getirilmiştir. Bilgi mevzuatı dünyasında var olan hemen tüm kavramların önüne “e-” takısının getirilmesi ile aşılmaya çalışılan bu uyumlaştırma sürecinin henüz başındayız ve görünen o ki bu konu teknoloji odaklı değişimde en sorunlu alanlardan birisi durumunda. Bilgi-teknoloji etkileşiminin ivmelenecek ve hacim kazanarak gelişmeye devam ettiği/edeceği düşünülecek olursa, bu alanda da bizi daha kapsamlı değişimlerin ve henüz telaffuz edilmemiş yeni birçok kavramın beklediği söylenebilir.

Bilginin, bilgiyle ilintili kavramların ve bilgi hizmetlerinin ortak tarihine bakıldığında, paydaşların tamamının dünyanın en önemli doğa kanunlarından biri olan yaşam döngüsüne tabi oldukları kolaylıkla görülecektir. Bilginin evriminde birçok bilgi, bilgi kaynağı, bilgi kavramı ve bilgi hizmeti türü hayatsallık bulmuş, popüler olmuş, bazen değerini yitirmiş ve hatta yok olmuştur. Evrimin bu şekilde gerçekleşmesinin en önemli nedeni değişim ve bu değişime bağlı olarak yenilenme gereksinimidir. Günümüzde hemen her alanda olduğu gibi bilgi dünyasında da çok hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bilginin, bilgi merkezlerinin ve hizmetlerinin, bilgi profesyonellerinin bugün de anlamını ve değerini sürdürebilmesi için bu değişime ayak uydurması, hizmetlerimiz ve terminolojimizle bugünün bilgi teknolojilerine dayalı bilgi dünyasının temposunu yakalaması gerekir. Bu, her şeyden önce bilgisi aracılığı ile akıl yürütebilen tek canlı olarak insan olmanın gereğidir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bilgi çağı ile birlikte bilgi dünyasında yaşanan en ayırıcı özelliklerin başında, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğun ve hatta kontrolsüz bir bilgi artışının yaşanması yer alır. Son çeyrek yüzyıldır bu değişimin en büyük hamisi bilişim teknolojileridir. Yalnız bilgi üreticileri ve kullanıcılarının değil organizasyonların da geleneksel alışkanlıklarını kökten farklılaştıran bilgi dünyasının bu yeni yapısından en çok etkilenen kurumlardan biri de bilgi merkezleri olmuştur. Çünkü değişimin

temelinde bilginin yanı sıra bilgi kaynaklarının ve bilgi hizmetlerinin de teknolojiye ayak uydurması yer alır. Bilginin, bilgi kaynaklarının ve bilgi hizmetlerinin en yoğun türev ve etkinlik kazandığı mekânlar ise bilgi merkezleridir. Bu noktada asıl tartışma konusu, bilgi merkezlerinin yaşanan değişimin toplumda yarattığı beklentileri karşılama konusunda ne ölçüde hazır olduğudur. Kitabın, her türden diğer geleneksel bilgi kaynaklarının ve kayıt ortamlarının, kalemin, kâğıdın, kâğıt üzerine yazı yazmanın geleceğinin dahi tartışıldığı düşünülecek olursa, bilgi dünyası ve aktörleri açısından gelinen noktanın ne denli kritik olduğu herkes için çok daha kolay görülecek ve anlaşılabilir.

Bilgi ve belge dünyasındaki geleneksel temel kavramların önemli bir bölümünün sorgulandığı, hemen her gün alana yeni kavramlar eklenirken yüzlerce yıllık bazı kavramların aktif kullanım niteliğini kaybettiği bu sürecin asıl aktörü “internet” ve beraberinde getirdikleridir. Bilgisayar ve internetin bilgi merkezleri ve hizmetleri dünyasına kattığı ve habitatı hızla büyüyen yeni kavramların başında elektronik belge, sayısal kaynak, dijital belge, elektronik bilgi kaynağı, elektronik okuryazarlığı, elektronik bilgi okuryazarlığı gibi kavramlar yer alır. İçeriği ve çehresi değişen bilgi ve belge dünyasının bu yeni kavramlarının hala bilgi ve belge kullanımının en sistematik şekilde yürütüldüğü, bilgi çağı ile birlikte üstlendikleri temel roller değişse de önemi değişmeyen bilgi merkezleri alanına taşımaması olanaksızdır.

Günümüzde bilgi merkezlerinin kimliklendirilmesinde bu kavram ve yaklaşımlar referans olarak alınmaktadır. Sanal kütüphane, kitapsız kütüphane, dijital kütüphane gibi bilişim teknolojisinin bir yansımasının sonucu olan adlandırmalar; bilgi üreticileri, dağıtıcıları, dağıtım mecraları, profesyonelleri ve tüketicileri kadar bilgi merkezlerini de yarın nelerin beklediği konusunda son derece önemli sorunu ve bu sorunla ilgili soruları akla getirmektedir. Yalnız bilgi dünyasının aktörleri değil, bilgi çağında gücün en doğru tanımı olan bilgiden en üst düzeyde yararlanmak isteyen tüm bireyler ve kurumlar, söz konusu sorulara en doğru yanıtları bulmaya çalışmalıdır. Bu konu bilgi merkezleri için çok daha önceliklidir. Çünkü bu konudaki soruların doğru yanıtlarını bulmak bilgi merkezleri ve hizmetlerinin gelecekte var olabilmesinin ön koşullarından biridir. Bu önkoşulu destekleyecek unsurlar olarak şunlar önerilebilir;

- Bilgi dünyasının kapsamı içinde yer alan tüm aktörler (bilgi üreticileri, bilgi dağıtıcıları, bilgi profesyonelleri, bilgi kullanıcıları, bilgi merkezleri vb.) bilgi dünyasında yaşanan yapısal dönüşümü mutlaka dikkate almalıdır.
- Bu özen aynı şekilde bilgiye ilişkin kavramların evrimi üzerinde de yoğunlaştırılmalı ve kavramsal tutarlılık konusunda her aktör üzerine düşen sorumlulukların bilincinde olmalı, sorumluluklarını yerine getirmelidir.
- Yeni hizmetler ve kavramlar konusunda standardın ve anlam netliğinin sağlanmasına özen gösterilmeli, özellikle başka dillerden devşirilen hizmet nitelemesi ve kavram adlandırmalarının kafa karışıklığına neden olmasına fırsat verilmemelidir.
- Yaygın internet kullanımına karşın hala en önemli, kapsamlı ve doğru bilgiye ulaşma mekânları olarak kabul gören bilgi merkezleri, bu nitelemeyi hak ettiklerini göstermek için yeni bilgi hizmetleri ve bağlılığı koruyucu uygulamalar geliştirme çabası içinde olmalıdır.
- Hem yapısal dönüşümün hem de kavramsal değişimin en yoğun etkisinin görüleceği bilgi merkezlerinde görev alan/alacak olan bilgi profesyonellerinin konuyu içselleştirme becerisi ve farkındalık düzeyi bu anlamda konunun diğer paydaşlarının işini kolaylaştıracaktır.
- Kavramsal değişimin ve yapısal dönüşümün gereği olarak kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon kavramları ile ifade edilen eğitim programlarında da güncellemeler yapılarak yenilikleri bilen, uygulayan ve örneklik edebilecek genç bilgi profesyonellerinin yetişmesine özen gösterilmelidir.
- Üretici, aracı ve kullanıcı açısından da bilginin ancak erişilebilir olduğu anda değerli ve anlamlı olduğu unutulmamalı, buna göre davranılmalıdır.

Kaynaklar

- Akkaya, M. A. (2015). Türk beşikdevri basmalarında yazma kitap geleneğinin etkileri ve içkapağın gelişimi. İstanbul: Hiperlink.
- Alvarez, B. (2015, Eylül). Immigration services at the library: A New approach to pathways to Citizenship. *Public Libraries Online*. 9 Haziran 2017 tarihinde <http://publiclibrariesonline.org/2015/11/immigration-services-at-the-library-a-new-approach-to-pathways-of-citizenship/> adresinden erişildi.
- Arets, W. ve Savenije, B. (2006). Building a living library. 17 Haziran 2017 tarihinde http://libereurope.eu/wp-content/uploads/2013/10/Savenije_UBU.pdf adresinden erişildi.
- Amazon (2017) 16 Haziran 2017 tarihinde https://www.amazon.com/p/feature/rzekmvyjojcp6uc?ref_=footer_aa adresinden erişildi.
- Bertot, J. C., Sarin, L. C. ve Percell, J. (2015). *Re-Envisioning the MLS: Findings, issues, and considerations*. 9 Haziran 2017 tarihinde <http://mls.umd.edu/wp-content/uploads/2015/08/ReEnvisioningFinalReport.pdf> adresinden erişildi.
- Boyd, J., ve Cramer, E. (2016). LIS Education in America: The Present, the past and the future. 5 Haziran 2017 tarihinde https://libres.uncg.edu/ir/asu/f/Cramer_Boyd_2016_MLIS_education_US.pdf adresinden erişildi.
- Burke, P. (2013). *Bilginin toplumsal tarihi I: Basımevinden Encyclopédie'ya* (3.bs.). M. Tunçay (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Burke, P. (2013). *Bilginin toplumsal tarihi II: Encyclopédie'den Wikipedia'ya*. M. Tunçay (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Cruz, R. (2016, March 2). Immigration services in libraries. *Public Libraries Online*. 5 Haziran 2017 tarihinde <http://publiclibrariesonline.org/2016/03/immigration-services-in-libraries/> adresinden erişildi.
- Gradmann, S. (2014). From containers to content to context: The changing role of libraries in eScience and eScholarship. *Journal of Documentation*, 70(2), 241–260.
- Hardford Halk Kütüphanesi. (2017, Haziran). *Immigration and citizenship | Hartford Public Library*. 6 Haziran 2017 tarihinde <https://www.hplct.org/library-services/immigration-citizenship> adresinden erişildi.

- Hardford Public Library. (2017, Haziran). *Adults* | *Hartford Public Library*. 6 Haziran 2017 tarihinde <https://www.hplct.org/library-services/adults/> adresinden erişildi.
- Lässig, S. (20016). The history of knowledge and the expansion of the historical research agenda. 16 Haziran 2017 tarihinde https://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin59/29.pdf adresinden erişildi.
- Lerner, F. (2007). *Kütüphanelerin hikayesi*. D. Çenkiler (Çev.). İstanbul: Bileşim.
- Michalak, S. C. (2012). This Changes everything: Transforming the academic library. *Journal of Library Administration*, 52(5), 411–423.
- Mary Pagliero, P. (2012). Changing world, changing libraries: New literacies, new user needs, and leadership for change. *Reference & User Services Quarterly*, 52(2), 84–89.
- The Brooklyn Public Library. (2016, December 9). Services for older adults. 9 Haziran 2017 tarihinde <https://www.bklynlibrary.org/outreach/older-adults> adresinden erişildi.
- The New York Public Library. (2017, Haziran). Immigrant services. 9 Haziran 2017 tarihinde <https://www.nypl.org/help/community-outreach/immigrant-services> adresinden erişildi.
- Thompson, J. (2015). From the president of RUSA: Changing needs, changing roles: How public libraries are expanding traditional service models to best serve their communities. *Reference & User Services Quarterly*, 54(3), 2–5.